

sedmo poglavlje posvećeno je reproduktivnim pravima. Donosi članak Alison Diduck u kojemu se autorica zalaže za provođenje politike supstancijalne jednakosti s muškarcima. Naime, u kontekstu reproduktivnih prava nije moguće pronaći univerzalno primjenjivu formulaciju jednakosti. Smatra da je u tom slučaju bitno prepoznavanje bioloških razlika umjesto njihova potiskivanja. Drugi rad u ovome bloku, ujedno i posljednji, rad je Branke Galić koja analizira politiku reproduktivnih prava u Hrvatskoj posljednjih desetljeća. Pokazuje se da se u nas podcjenjuje reproduktivni status žena što za posljedicu ima povećavanje rizika reproduktivnog zdravlja žena, stigmatiziranje i porast diskriminacije. Stoga se autorica zauzima za feminističku poziciju žene subjekta donositeljice odluka.

Radovi u ovome zborniku jasno ukazuju na duboki rascjep između *zamišljenog* i *ostvarenog*. Budući da u nas ima razmjerno malo literature koja se bavi tematikom ženskih ljudskih prava, ovaj interdisciplinarni zbornik vrijedan je prinos i svakako poticajno polazište za buduća istraživanja u akademskoj zajednici, kao i konkretna djelovanja na realizaciji ženskih ljudskih prava svakoga od nas.

Željka Jelavić

Kulturna dediščina industrijskih panog / Industrijska kulturna baština, 11. uzbrednice med slovensko in hrvaško etnologijo / 11. hrvatsko-slovenske etnološke paralele, Alenka Černelič Krošelj, Željka Jelavić, Helena Rožman, ur., Slovensko etnološko društvo, Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 45, Ljubljana 2011., 375 str.

Zbornik *Industrijska kulturna baština* sadrži radove predstavljene na jedanaestim Hrvatsko-slovenskim etnološkim paralelama koje su 2010. godine održane u Krškou. Uz uvodni tekst Helene Rožman, jedne od urednica, zbornik sadrži tri-deset i jedan rad stručnjaka različitih disciplina – ponajprije etnologa, kulturnih i socijalnih antropologa, povjesničara, povjesničara umjetnosti, sociologa, muzeologa i dr., zaposlenih na fakultetima, u različitim istraživačkim institucijama, muzejima i konzervatorskim službama. Takva raznolikost disciplinarnih očista i ustanova zaposlenja koje svakako određuju fokus istraživačkog interesa omogućila je sveobuhvatnije zahvaćanje teme industrijske baštine. Zbornik je tako ponudio raznolike poglede na taj segment baštine, prikazao primjere njezine istraživačke obrade, dokumentacije, zaštite i prezentacije, a zainteresirane će čitatelje upravo zbog brojnih tema zasigurno potaknuti na promišljanja i daljnja istraživanja.

Zbornik je podijeljen u pet cjelina. U prvoj cjelini, naslovljenoj "Očuvanje i revitalizacija industrijske kulturne baštine", početni rad donosi pregled osnovnih

polazišta u istraživanjima industrijske baštine, važnih povijesnih točaka industrijalizacije te procesa i problema koji su s njome čvrsto povezani, poput obrazovanja, osmišljavanja slobodnoga vremena, uloge žena u industrijskoj proizvodnji i sl. (Karla Oder). Sljedeći tekst nudi uvid u izazove koje radnička kultura postavlja pred konzervatorsku struku (Vito Hazler). Pitanjima naznačenim tim dvama tekstovima u većoj ili manjoj mjeri posvećuju se svi radovi zbornika. Konkretni primjeri, pak, pružaju uvid u načine istraživanja, revitalizacije i predstavljanja industrijske baštine: triju zaštićenih povijesnih cjelina u Zagrebu (Goran Arčabić), industrijske baštine Maribora (Maja Godina Golija), Ivanić-Grada (Vida Pust Škrkulja, Maja Cepetić i Ana Laća) i Trbovlja (Tanja Hohnec). Jedan tekst predstavlja nekoliko umjetničkih intervencija u industrijsku baštinu Rijeke, Labina i Zagreba (Suzana Marjanić), dok drugi rad donosi pregled izabranih inozemnih primjera revitalizacije (Daniela Angelina Jelinčić).

Druga cjelina, pod nazivom "Prezentacija industrijske kulturne baštine", usko se nadovezuje na prethodnu. No, dok su radovi prve cjeline u svome središtu imali predstavljanje industrijske baštine na mjestima njezina nastanka, radovi ove cjeline ponajprije problematiziraju načine njezine prezentacije u muzejskim ustanovama, premda ne nužno unutar zidova muzeja. Autori su stoga redom muzejski djelatnici koji u svom svakodnevnom radu promišljaju načine istraživanja, dokumentiranja i prezentiranja baštine. Tekstovi se bave industrijskom baštinom Maribora (Aleksandra Berberih-Slana), Celja (Tone Kregar, Tanja Rožnberger Šega), Jesenica (Zdenka Torkar Tahir) i Trbovlja (Jana Mlakar Adamič) te primjerima iz Tehničkoga muzeja Slovenije (Vladimir Vilman).

Treća je cjelina naslovljena "Nematerijalna kulturna baština i industrije" i sadrži četiri rada koja naglasak stavljaju na širi društveni kontekst u kojem industrijska baština nastaje, odnosno, u kojem dolazi do njezinoga (ne)prepoznavanja i (ne)vrednovanja. Tako nakon početnoga rada koji industrijsku baštinu stavlja u okvir nematerijalne kulturne baštine prema Konvenciji UNESCO-a (Janez Bogataj), dolazi rad koji osvjetljava dvije Labinske republike i njihovu važnost u životu (rudarske) Istre (Andrea Matošević), zatim onaj koji pruža uvid u Likovnu koloniju Željezare Sisak i u to kako se sa skulpturama koje su u njoj nastale postupa danas, svraćajući pozornost na mnogo šira (gradska) strujanja koja se kroz Željezaru presijecaju (Sanja Potkonjak i Tomislav Pletenac), te tekst koji problematizira provođenje slobodnoga vremena u ljubljanskomu radničkom naselju (Polona Sketelj).

Naslov četvrte cjeline – "Žene i industrijska baština" – jasno upućuje na središnje pitanje radova koje ona obuhvaća. Četiri teksta tako u svojem fokusu imaju radnice slovenske i hrvatske tekstilne industrije (Nina Vodopivec, Jasna Sok, Marina Perić Kaselj i Rebeka Mesarić Žabčić, Jelka Pšajd), jedan je posvećen radnicama rovinjske duhanske industrije (Tamara Nikolić Đerić), dok jedan rad obrađuje mecenatsku ulogu Josipine Hočever (Alenka Černelič Krošelj).

Posljednja je cjelina, pod naslovom "Brendovi i industrijska kulturna baština", posvećena procesu brendiranja, pri čemu se radovi usmjeravaju kako na nastojanja gospodarstvenika, tako i na same potrošače koji u brendove upisuju vlastita značenja. Uz definiranje samih pojmova i procesa čega se dotiču svi radovi, dva

teksta u svome središtu imaju napitak Cockta (Janez Damjan, Ana Beno), jedan ispisuje stvaranje industrijskog brenda Petra Teslića u Sisku (Vlatko Čakširan), jedan se rad bavi proizvodnim djelatnostima redovničkog reda trapista u Rajhenburgu (Irena Fürst), dok su u središtu zanimanja drugoga djelatnosti Eugena Felleri i Eduarda Slavoljuba Penkale (Feđa Vukić). U oblicima pričanja o djetinjstvu jedan od tekstova izdvaja tematiziranja brendova, dovodeći tako u vezu brendove, djetinjstvo i nostalgiju (Jelena Marković).

Osnovna je osobina zbornika tematska širina, uz ipak jasnu provodnu nit – industrijsku baštinu. Naime, vrlo raznoliki primjeri prepoznavanja, istraživanja i korištenja ove baštine pokazuju i mnogo dodirnih mjesta. Ponajprije, sve tekstove karakterizira bogatstvo etnografskih podataka: oko zgrada i predmeta industrijske baštine opleću se priče bogate podacima iz različitih izvora – arhivskih fondova, medija, znanstvenih, stručnih i popularnih tekstova i dr., dok su pojedine studije znatno obilježene i kazivanjima, koja pružaju vrijedne crtice iz razmišljanja ljudi čije je živote obrađena industrijska baština uvelike obilježila. Zbog toga radovi ne trpe od pokušaja umještanja pojedinih hrvatskih i slovenskih primjera u postojeće (inozemne) koncepte i praktična postupanja s industrijskom baštinom, jednako kao što ni ne donose tek površne pokušaje usporedbe s drugim (inozemnim) primjerima. Izmicanje ovim zamkama, u koje se uvijek lako upada kad je riječ o područjima istraživanja kojima u domaćim znanostima nije bilo posvećeno dovoljno pozornosti (ili to barem nije učinjeno na jednomu mjestu, unutar korica jednoga izdanja), donijelo je kvalitetu ovom zborniku. Tekstovi su, naime, stavljanjem terenskih istraživanja u prvi plan ostali čvrsto povezani s konkretnim primjerima analize, što je, međutim, unatoč raznolikim i na prvi pogled nepovezivim primjerima, ujedno dovelo do toga da je radove moguće čitati u nizu kao kakvu knjigu gdje svako od poglavlja pruža nov motiv u zajedničkoj temi. Kada ih čitamo na taj način, onda neki od tekstova zbornika međusobno i polemiziraju, odnosno, donose različite, blago ili oštro suprotstavljene poglede na istu materiju – riječ je, primjerice, o radovima koji obrađuju obnovu radničkih kolonija u Trbovlju (Vito Hazler i Tanja Hohnec) ili onima koji progovaraju o industrijskoj baštini Maribora (Maja Godina Golija i Aleksandra Berberih-Slana). S druge strane, takvo čitanje ujedno tjera na usporedbe, na traženje paralelnih momenata i istovjetnih pitanja koja industrijska baština postavlja pred istraživače, te pojedini tekstovi mogu poslužiti kao odgovori na druge radove. Također, tekstovi zbornika, više ili manje eksplicitno, progovaraju o potrebi uskoga povezivanja različitih aktera: pojedinaca čije je radno i životno iskustvo industrijska baština obilježila, šire lokalne zajednice, lokalnih, regionalnih i državnih vlasti, nositelja kulturnih politika na različitim razinama, gospodarskoga i posebice turističkog sektora, znanstveno-istraživačke zajednice i dr. Ukoliko je riječ o industriji koja nije zahvaćena procesom propadanja i zatvaranja, onda je nužno ostvariti dijalog i s upravom tvrtki. Naime, time bi se možda izbjegla pitanja i kritike koje u svome tekstu o rovinjskom Muzeju duhana ističe Tamara Nikolić Đerić, ukazujući na moguću opasnost “korištenja industrijske baštine isključivo radi ostvarivanja kompanijskih ciljeva” (str. 284). Što se, pak, istraživačke zajednice tiče, zbornik upućuje na činjenicu kako je suradnja različitih disciplina i različitih ustanova (fakulteta, instituta, muzeja, konzervatorskih službi, kulturnih centara i sl.) prije-

ko potrebna kako bi se izbjegle nesuglasice i omogućio dalekosežniji odjek rada na industrijskoj baštini. Istodobno, kao što pojedini tekstovi pokazuju, izlaskom stručnjaka iz disciplinarnih okvira i intenzivnim dijalogom sa zajednicom u kojoj djeluju – putem aktivnoga uključivanja njezinih pripadnika u istraživačke projekte te stvaranjem prostora za promišljanje o baštini i njezino aktivno korištenje – ostvaruje se potencijal koji industrijska, kao i svaka druga baština, u sebi nosi: mnogo više nego što govori o prošlosti, ona, naime, govori o sadašnjosti, ona je aktivni čimbenik u procesu kojim pojedinci i skupine stvaraju sliku o sebi. Stavljanjem naglaska na taj potencijal baštine i znanstvena bi istraživanja (dodatno) razvila svoju društveno angažiranu oštricu, koja je u sadašnjem trenutku, u kojem industrija puni medijske stupce problemima i propadanjima, svakako potrebna.

Petra Kelemen

Andrew Herscher, *Violence Taking Place. The Architecture of the Kosovo Conflict*, Stanford University Press, Stanford CA, 2010., 198 str.

Političko nasilje, arhitektura, kolektivno sjećanje i ljudska prava samo su dio interesa autora Andrewa Herschera, inače po struci arhitekta, čiji dosadašnji rad unutar i izvan akademskog okruženja otkriva autora izrazito interdisciplinarnih interesa. Osim što već niz godina radi kao izvanredni profesor arhitekture na *Taubman College of Architecture and Urban Planning* u sklopu *Department of Slavic Languages and Literatures* Sveučilišta u Michiganu, Herscher iza sebe ima i karijeru u međunarodnim institucijama poput Haškog tribunala i UN-a, u čijoj misiji je na Kosovu radio od 1999. do 2007. godine kao istražitelj, ekspert i svjedok ratnih razaranja kulturne baštine. Upravo iz njegovog potonjeg rada vezano za zaštitu i očuvanje prije svega arhitektonske baštine, proizlazi i ova knjiga. Iako bi se iz naslova same knjige dalo naslutiti da su glavna tema ove studije nasilni sukobi na Kosovu tokom devedesetih i ranih dvijetisućitih godina, što sugerira prvi dio naslova – *Violence Taking Place/Nasilje koje se odvija*, to ni u kojem slučaju ne bi bio opravdan prvi dojam. Naime, Herscher se već i u samom naslovu poigrava s vlastitim interdisciplinarnim pristupom arhitekturi i nasilju. Taj se interdisciplinarni pristup prije svega očituje u nedostatku bilo kakvog disciplinarnog određenja same knjige, pri čemu je iz samog uvoda jasno da autor sam vlastitu poziciju vidi kao takvu – negdje na razmeđu arhitekture, antropologije, povijesti i medijskih studija. U tom smislu, ova se knjiga može čitati na barem dvije razine; kao teorijsko i analitičko promišljanje nasilja u/prema arhitekturi, pri čemu se zapravo na marginama ocrta historiografija jednog odnosa – onog Srba i Albanaca na Kosovu prije, za vrijeme i nakon eskalacije sukoba na području bivše Jugoslavije. Te se dvije razine skladno isprepliću u Herscherovoj naraciji koja obiluje analizom vizualnih, tekstualnih i povijesnih izvora, slijedeći vremenski zbivanja na Kosovu od sredine 1960-ih do 2004. godine.